

YUGOSLAVYA KOMÜNİST PARTİSİ YAYIN ORGANI
“SOSYALİST FECRİ” GAZETESİ
(1920)

SEZGİN BOYNIK – TEVFİK RADA

© TÜSTAV İktisadi İşletmesi
Bu yapının telif hakları TÜSTAV İktisadi İşletmesine aittir,
izin alınmadan kullanılamaz.

Baskıya Hazırlık: Gönül Göner

İstanbul Eylül 2023

ISBN: 978-605-4513-82-6

Sertifika No: 43438

TÜSTAV İktisadi İşletmesi
Meşrutiyet Mahallesi, Hacı Mansur Sokak
No: 10 A Blok Kat:3 No: 64 34363
Şişli-İstanbul
Tel: (+90) 212 237 98 92
<http://www.tustav.org>
e-posta: bilgi@tustav.org

Baskı ve cilt:

Baskı: Çınar Matbaacılık (Sertifika No: 45103)
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad.
Ata Han No:34 K:5
Bağcılar / İstanbul
Tel: 0212 613 29 337

Kapak fotoğrafı:

YKP kurucu kadrosunun 1959 yılında Belgrat'ta düzenlenen anma konferansında
Tito ile beraber çektirdikleri fotoğraf.
(Ferit Bayram, ikinci sırada Titonun sağında görülüyor)

İÇİNDEKİLER

SUNU	7
GİRİŞ	11
Kosova ve Makedonya'daki Eşitsiz Gelişime Kısa bir Bakış	11
Sırbistan Sosyal Demokrat Partisi ve Üsküp Örgütü	14
Yugoslavya Komünist Partisi ve Makedonya ve Kosova'daki Örgütlenmeleri	18
Yugoslavya'da Sosyalist Yayın Faaliyetleri	24
Socijalistička Zora Gazetesi Hakkında	27
Balkan Komünist Federasyonu	33
Cemiyet Partisi ve Hak Gazetesi	35
Prizren Komünist Kulübü'nden "Çiftçi ve İşçi Kardeşlere!"	38
"Obznana"dan Sonra	43
SOSYALİST FECRİ GAZETESİ	47
DEVRİMCİ FERİT BAYRAM	134

SUNU

Sosyalist Fecri 1920 yılında Üsküp'te Yugoslavya Komünist Partisi'nin (YKP) gazetesi olarak Türkçe dilinde yayınlandı. 1 Şubat ile 10 Aralık arasında YKP'nin Sırpça dilinde 130 sayı çıkardığı *Socijalistička Zora* gazetesine paralel olarak hazırlandı. *Sosyalist Fecri* 10 Eylül ile 19 Kasım arasında 12 sayı çıktı. Gazetenin resmî sahibi komünist parti üyesi Dušan Cekić'di. Gazetenin gayriresmî yazı işleri sorumlusu Üsküplü komünist öğretmen Ferit Bayram'dı. *Sosyalist Fecri* genel seçimlere yaklaşıldığı bir dönemde çıkmaya başladı ve YKP'nin bu seçimlerdeki başarısına çok önemli katkılar sağladı. Gazete sayesinde kazanılan üyelerin çoğu Balkan Savaşları öncesi sosyal demokrat partilere üyeydi ve savaşın getirdiği yıkım nedeniyle radikalleşmişlerdi. Bu kuşak Balkan komünistleri, emperyalist savaş ve İkinci Enternasyonal'in reformist çizgisine karşı yeni bir sayfa aralayan Ekim Devrimi'ni uzaktan veya yakından deneyimlemiş ve benimsemişti. *Sosyalist Fecri* gazetesinin sayfalarından da anlaşılabilir gibi, 1920 yılı çalkantılı bir dönemdi. Bir taraftan Sovyet cephesinden ve kapitalist ülkelerdeki sınıf savaşlarından gelen haberler, diğer taraftan Balkan Komünist Federasyonu'nun çıkardığı bildirgeler ve yerel komünist tartışmaları rapor ediliyordu. Bu uğrakta YKP, çok uluslu bir coğrafyada kendine has bir çizgide geliştirdi.¹ *Sosyalist Fecri* bu siyasî konjonktürün eseri idi. 1920 yılının sonunda Yugoslavya'da komünizmin seçimlerdeki zaferinden ürken Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı, tüm komünist örgütleri ve yayınları kapatmış, YKP arşivlerini yakmış ve birçok üyesini ya hapse atmış, baskı altında tutmuş ya da öldürmüştür. Çok geçmeden bu baskıyı Balkanlardaki diğer komünist partileri de deneyimlemiş ve burjuva düzeni konsolide edilmiştir.

Bu kitapta *Sosyalist Fecri*'nin transliterasyonları ilk kez yayınlanıyor. İkinci Dünya Savaşı sonrası Sosyalist Yugoslavya'da yürütülen ciddi arşiv çalışmalarına rağmen bu gazetenin akıbeti şimdiye kadar Yugoslavya

1 Bu dönemde Balkan komünist partileri ile Komintern arasındaki eleştirel ve yapıcı alışveriş için bkz. Stefan Gužvica, *Sickle Without a Hammer: Revolution and Nation-Building in the Balkans, 1900s–1930s* [Çekişsiz Orak: Balkanlarda Devrim ve Ulus İnşası, 1900'lerden 1930'lara], yayınlanmamış doktora tezi, Regensburg, 2022.

literatüründe kulaktan dolma bilgiler ile verilmiştir. YKP'nin resmî tarihi olarak sayılan "Yugoslavya Komünist Birliği Tarihi" adlı çalışmada, *Sosyalist Fecri* gazetesinin Sırpça olarak basılan *Socijalistička Zora* gazetesiyile baştan sona paralel olarak yayımlandığı varsayılır.² Yazının ilerisinde değineceğimiz Yugoslavya komünist yayıncılığına adanmış literatürde ise, gazete sayılarının kayıp olduğu ifade edilmiştir. Türkiye'deki kaynaklarda, bu gazeteden söz edildiğine henüz rastlayamadık. Teknik olarak bakıldığında Yugoslavya Komünist Partisi'nin yasaklanmasından sonra arşivinin de yakılmış olması gazete nüshalarına ve ek bilgilere ulaşmada zorluğa neden olmuş, etraflı bir araştırma yapılmasına büyük bir engel oluşturmuştur. *Socijalistička Zora*'nın 130 sayısının tıpkıbasımları, 1949 yılında iki cilt halinde yayınlanmıştır.³ *Sosyalist Fecri*'deki birkaç yazı ise, 1959'da Sosyalist Makedonya'da Türkçe olarak çıkan *Birlik* gazetesinde yayınlanmıştır.⁴ Biz *Sosyalist Fecri*'yi Kosova Devlet Arşivi'nde 8. sayısı eksik olarak bulabildik.⁵ Makedonya Devlet Arşivi, Makedonya Tarih Enstitüsü Arşivi ve Belgrad'da bulunan Yugoslavya Arşivi ve bölgedeki diğer birçok arşivde bulabileceğimizi düşündüğümüz gazetenin herhangi bir nüshasına ulaşamadık.

Sosyalist Fecri'nin yanı sıra, gazetenin yazı işleri sorumlusu Ferit Bayram hakkında yazılmış tek kitabı da bu derlemede bulabilirsiniz. *Devrimci Ferit Bayram* adlı bu kitap, Kemal Seyfullah tarafından yazılmış ve 1978'de Priştine'de Türkçe dilinde faaliyet gösteren Tan Yayınevi tarafından basılmıştır. Kemal Seyfullah (1921-1978) 1930'lu yıllarda birçok devrimcinin yetiştiği Üsküp Büyük Medresesi'nde okumuştur ve 1941 yılında Halk Kurtuluş Savaşı sırasında Yugoslav Komünist Partisi'ne bağlı

2 Janko Pleterski, Dr. Danilo Kecić, Dr. Miroļjub Vasić (editörler), *Istorija Saveza Komunista Jugoslavije* [Yugoslavya Komünist Birliği Tarihi], Izdavački Centar Komunist, Belgrad, 1985, s. 69.

3 Istoriski Arhiv na Komunističkata Partija na Makedonija [Makedonya Komünist Partisi Tarihi Arşivi], *Socijalistička Zora, 1920*, iki cilt, Istorisko Oddelenje Pri Centralniot Komitet na KPM, Üsküp, 1949. Toplam 936 sayfayı bulan bu iki ciltlik yayın Makedonya Komünist Partisi'nin tarihsel arşiv bölümü tarafından hazırlanmıştır.

4 1959 yılında *Birlik* gazetesinde *Sosyalist Fecri*'den yayımlanan yazılar şunlardır: "Vaşşiyane Kital" (15.02.1959), "Ey Kasaba ve Köylü İşçileri Birleşiniz" (28.02.1959), "Balkan-Tuna Havalisinin İşçi Ehalisine" (15.03.1959), 'İntihabat Etrafında' (31.03.1959), 'Belediyenin Devri Teslimi' (15.04.1959). YKP'nin 40. yıldönümünü kutlamak için yayınlanan bu yazıların yanı sıra, Todor Trpkov'un '1 Mayıs'ı Nasıl Kutladık' (30.04.1959), ve Hacı Ömer Lütfü hakkında bir yazı (28.02.1959), ayrıca Ferit ve Nakiye Bayram ile röportajlara da yer verilmiştir.

5 Agjencia Shtetërore e Arkivave të Kosovës [Kosova Devlet Arşivi], *Fondi i Shtypit* [Basın Fonu], Fon numarası: 425, Dosya Numarası: 2196/1. Arşiv kataloğunda da belirtildiği üzere bu fon Priştine Komünist Birliği Bölge Komitesi tarafından 1987 yılında Kosova Devlet Arşivi'ne bağışlanmıştır.

Üsküp Müslüman Komünist Hücresi'nin kurucularındandır.⁶ 1951-1954 yılları arasında Üsküp belediye başkanlığı, daha sonra da Yugoslavya'nın Zambiya ve Botswana büyükelçiliğini yapmıştır. Komünizmde ulus sorunu ve Makedonya'da ulusal azınlıklar üzerine yazdığı kitapları birçok dile çevrilmiştir.⁷

Bu giriş yazısı *Sosyalist Fecri*'nin analizinden çok, onu var eden siyasal militanlığı, ona has tarihsel koşullar içinde ele alarak anlatmayı amaçlıyor. Bu sayede Türkiye'deki okuyucuya Yugoslavya komünizminin tarihsel kökenleri hakkında kaynaklar sunmayı amaçlıyoruz. Umuyoruz ki bu giriş yazısı *Sosyalist Fecri*'nin doğduğu siyasî tartışmaları anlamakta bir rehber olur. Bu kitabı basmayı önerdikleri ve bize destek oldukları için Erden Akbulut'a, Erol Ülker'e, *Sosyalist Fecri* transliterasyonlarını yapan Banu İşlet'e ve Meral Bayülgen'e, *Devrimci Ferit Bayram* kitabının OCR çalışmasını yürüten Mehmet Başkurt'a teşekkür ederiz.

Sezgin Boynik – Tefik Rada

-
- 6 Müslüman Komünist Hücresi veya Müslüman Parti Birliği tarihi hakkında en önemli kaynak *Birlik ve Flaka e Vllaznimit* gazetelerinin Kemal Seyfullah, Mustafa Karahasan, Süreyya Yusuf ve Hamdi Demir gibi Müslüman Partizanlar ile düzenlenen yuvarlak masa toplantısının kayıdır. 'Üsküp Müslüman Parti Birliği', *Birlik: Makedonya Emekçi Halkı Sosyalist Birliği Organı*, 15 Temmuz 1959, Üsküp, s. 4-5. Bunun yanı sıra Kemal Seyfullah'ın 'Muslimanska Partijska Čelija u Skoplju, 1941' [Üsküp'te Müslüman Parti Hücresi, 1941], *Ustanak Naroda Jugoslavije* [Yugoslav Halkının Ayaklanması], Belgrad, 1964, makalesine de bakılabilir.
- 7 Seyfullah'ın milliyetçilik ve azınlıklar hakkında yazdığı kitapları arasında birkaç dile çevrilmiş olan, *Savez Komunista Jugoslavije i Nacionalno Pitanje* [Yugoslav Komünist Birliği ve Ulusal Azınlıklar], Kultura, Belgrad, 1959; *National Minorities in Socialist Yugoslavia*, Jugoslavija, Belgrad, 1965; *Ulusallık Sorunu*, Sesler, Üsküp, 1972, kitapları bulunmaktadır. Kemal Seyfullah hakkında çıkmış tek kitap için: Mihajlo Grbevski, *Kemal Sejfula – Orak*, Üsküp: Nip "Forum", 2001. Seyfullah hakkında genel bir giriş için: Sezgin Boynik, *Müslüman Komünist Hücresi*, Lumbardhi, 2021. <https://bllogu.lumbardhi.org/tr/2021/02/18/musluman-komunist-hucresi/>.

GİRİŞ

Kosova ve Makedonya'daki Eşitsiz Gelişime Kısa bir Bakış

Balkan Savaşları'ndan önce Yugoslavya iki imparatorluk (Osmanlı ve Avusturya-Macaristan) ve iki devlet (Sırbistan ve Karadağ) arasında bölünmüştü. Makedonya ve Kosova bölgesi 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında eşitsiz bir ekonomik gelişime ve yavaş ilerleyen bir sanayiye sahipti. Bu eşitsiz gelişim, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra daha da artmış ve 'merkezden' uzak kalmaları nedeniyle bu bölgeler Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığının en "geri kalmış" bölgesi haline gelmişti. Balkan Savaşları'ndan sonra siyasî harita yeniden çizilmiş, İstanbul piyasasından kopan Makedonya ve Kosova'da tarımsal ve gelişmekte olan sınaî üretimi büyük ölçüde duraklamıştı.⁸ 1923-1933 arasında şiddetlenen ekonomik krizde tarım fiyatları %60 oranında düştü. Aynı biçimde Kosova ve Makedonya'daki yatırımlar, ülkedeki en düşük düzeyine geriledi. 1929 ile 1938 yılları arasında sanayi Sırbistan'da %44, Slovenya'da %10 oranında artarken, bu artış Kosova ve Makedonya'da %8'den ibaretti.⁹ Bu dönemde güneydeki Müslüman halka ait topraklarda verimlilik yatırım yetersizliği yüzünden düşük düzeyde kaldı; ayrıca halka karşı baskı ve asimilasyon politikası uygulandı. Kosova bölgesinin Balkan Savaşı'ndan önce 800 bin ile 1 milyon arasında değişen nüfusu, 1921 yılında 441.740'a düştü.¹⁰

19. yüzyılda Kosova'da öne çıkan kent, ticaret ve zanaatkarlarıyla meşhur Prizren idi. 1864 yılında Kosova Vilâyeti'nin kurulmasıyla birlikte, Prizren yönetim merkezi haline geldi. 19. yüzyıl sonlarına doğru kent bu coğrafyadaki ayrıcalıklı konumunu kaybetti. 1875'te Vilâyet merkezi Priştine'ye, 1888'de de yeni düzenlemeyle Üsküp'e geçti. Demiryolu in-

8 Michael Palairt, *The Balkan Economies c.1800-1914* [Balkan Ekonomileri: 1800-1914], Cambridge University Press, 1997, s. 355-356.

9 Hakif Bajrami, *Rrethbanat Shoqërore dhe Politike në Kosovë, 1918- 1941* [Kosova'da Toplumsal ve Siyasal Durum, 1918-1941], Instituti i Historisë së Kosovës, Priştine, 1981, s. 14

10 Ivo Banac, *The National Question in Yugoslavia* [Yugoslavya'da Ulus Sorunu], Cornell University Press, 1992, s. 298.

şaatlarının Prizren'den uzak kalması da, kentin ekonomik duraklamasına katkıda bulundu. 1873'te Üsküp-Selanik demiryolu hattı inşa edildi. Bir yıl sonra da Üsküp ile Mitroviça bir demiryolu hattıyla bağlandı.¹¹ 1920'lerin sonuna kadar Kosova'nın genelinde sınaî gelişim çok zayıftı. Yüzyılın başında Mitroviça yakınlarında Draga ailesine ait bir ağaç eşya imalâthanesi ve İsa Boletini'ye ait 200 kişinin çalıştığı un fabrikası vardı. Hem Boletini, hem de Draga ailesi Arnavut milliyetçiliğinin oluşmasında önemli rol oynamışlardı (daha fazla bilgi için aşağıdaki "*Cemiyet Partisi ve Hak Gazetesi*" bölümüne bakınız). Onun dışında üretim farklı ölçeklerdeki atölyelerde gerçekleşiyordu. Kosova'da sınaî üretimin canlanması ancak 1925'ten sonra yabancı sermaye yatırımları ile başladı.

Makedonya'da ise durum biraz daha farklıydı.¹² 20. yüzyıl başında Üsküp ve Manastır kentlerinde ticaret ve sanayi üretimi Kosova'ya göre daha gelişmişti. Bunda yukarıda da bahsettiğimiz gibi demiryolu inşaatının büyük rolü vardı. Üsküp ve Veles demiryolu ağı ile birlikte bir taraftan Selanik ve İstanbul'a, diğer taraftan da Belgrad ve Avrupa'nın diğer bölgelerine bağlandılar. Bu kentler ticaretin yanı sıra hafif sanayi gelişimine de sahiptiler. Üretimin çoğu gıda, tütün, tekstil ve ağaç eşya imalâtı üzerineydi. 1912 yılında Makedonya'da küçük-orta büyüklü 130 tane fabrika vardı.¹³ Bunların 35 tanesi Manastır'da, 26 tanesi de Üsküp'teydi. O sıralar tüm Makedonya'daki sanayi işçilerinin sayısı 10 bini geçmiyordu.¹⁴ Demiryollarının erken bir dönemde inşasına rağmen Üsküp, Veles ve Arnavutların yaşadığı diğer bölgeler yolların güvenli olmayışı yüzünden pratik olarak Balkanlarda gelişen ticaretten düşük bir pay alabildiler.¹⁵

Bu koşullar altında Kosova ve Makedonya'da halkın büyük kısmı kırsal alanda yaşıyordu. 1920 yılında Kosova nüfusunun % 80'den fazlası tarımla uğraşıyordu.¹⁶ Balkan Savaşları'na kadar buradaki toprakların büyük bölümü Müslüman Türklere ve Arnavutlara ait çiftliklerdi. Sırp, Hırvat

11 Ramiz Abdyli, *Zef Lush Marku* [Zef Luş Marku], Rilindja, Priştine, 1988, s. 23. Buna karşın 20. yüzyılın başında Prizren'de 1.390 dükkân, 15 tane de değirmen bulunuyordu. Bu sayı Kosova'daki diğer kentlerden daha fazlaydı. Milutin Foliq, *Partia Komuniste e Jugosllavisë në Kosovë 1919-1941* [Kosova'da Yugoslavya Komünist Partisi 1919-1941], Rilindja, Priştine, 1987, s. 14.

12 Bu yazıda aksi belirtilmedikçe Makedonya, bugünkü Kuzey Makedonya topraklarını belirtmek için kullanılmıştır.

13 Ljubiša Doklešić, 'O Razvoju Preradivačke Industrije u Makedoniji na Kraju XIX i na Početku XX Stoljeća', [19. Yüzyılın Sonu ve 20. Yüzyılın Başında Makedonya'da Manifaktür Endüstrisinin Gelişimi], *Radovi Filozofskog Fakulteta Odsjek za Povijest*, Zagreb, 1968, s. 153.

14 *Agy*, s. 150.

15 Palairat, s. 348.

16 Bajrami, s. 14.

ve Sloven Krallığı'nın siyasal vaatlerinin en önemlilerinden biri güneydeki yeni topraklarda ve Bosna-Hersek'te köylü nüfusun yıllardır beklediği toprak reformunu gerçekleştirmek ve kapitalizmin gelişimini engelleyen feodal unsurları ortadan kaldırmaktı. Böylece bu bölgelerde yaşayan yoksul köylülerin toprak sahibi olması vaat ediliyordu. Krallık 1919'da tüm ülkede toprak reformunu düzenleyen ön-kanunu kabul etti. Buna rağmen Kosova ve Makedonya'da 1931'e kadar bu reform kısıtlı bir şekilde uygulandı ve siyasal bir araç olarak kullanıldı. Koalisyonlar sonucu buradaki Müslüman bey ve ağaların topraklarına tavizler verilirken, bir taraftan da Sırbistan ve Karadağ'dan yerleştirilen nüfus sayesinde coğrafyanın Slavlaştırılması siyaseti uygulandı.¹⁷ Devletin baskılarından, toprak reformunun keyfî uygulamalarından, yüksek vergiden ve bölgenin devlet desteği ile Slav nüfus tarafından kolonileştirilmesinden bıkmış olan Arnavut halkı "kaçak" denilen direnişçi birlikleri oluşturdu. Sırp burjuvazisi toprak reformundan bir hayli yararlanırken, kolonizasyon 1930'ların sonlarına kadar devam etti.

Kısacası, Krallık rejimi Kosova ve Makedonyalı köylülerin yıllardır süren toprak sorununu çözmekte yetersiz kaldı. Birinci Dünya Savaşı sonrasında YKP'nin kitlesel bir siyasî güç haline gelmesi ve bölgedeki Müslüman halkın desteğini kazanabilmesi toprak ve ulus sorunlarına stratejik bakış açısıyla yakından bağlıdır. Uzun yıllar eşitsiz gelişim ve ulusal ayaklanmaların siyasal gündemi belirlediği Balkanlarda kurulmuş olan komünist partiler için ulusal sorun olası bir devrim için can alıcı bir meseleydi.¹⁸ Bu tavır ilk başlarda YKP'de pek net değilken, Komintern'in de etkisiyle 1924 yılından sonra daha da belirginleşmiştir. Yugoslavya'da ulusal sorun kendisini en keskin bir şekilde Kosova ve Makedonya'da gösteriyordu. YKP'nin bu konuyu ele alış biçimine geçmeden önce, Krallık öncesinde aktif olan Sırbistan Sosyal Demokrat Partisi'ni, onun etkisinde gelişen Üsküp Sosyal Demokrat Örgütü'nü ve bunların Makedonya ve Kosova'nın toplumsal şartlarında geliştirdiği devrimci fikirleri ele almamız gerekir.

17 Bajrami, s. 42-97; Bu konuda yazılmış en ayrıntılı araştırma için Milovan Obradović, *Agrar na Reforma i Kolonizacija na Kosovu (1918-1941)* [Kosova'da Toprak Reformu ve Kolonizasyon (1918-1941)], Institut za Istoriju Kosova, Priştine, 1981.

18 Gužvica'ya göre Balkan Komünist Partileri ulus sorununu desteklemek veya görmezden gelmekten çok onu devrimleştirip özneleştirme arayışı içindeydi. Gužvica, *Agy*, s. 3.

Sırbistan Sosyal Demokrat Partisi ve Üsküp Örgütü

1919'da kurulan YKP, Yugoslavya'da Birinci Dünya Savaşı'ndan önce faaliyet gösteren bir dizi sosyal-demokrat parti ve örgütün bir araya gelmesiyle oluştu. Bu partilerin üyelerinin çoğu, Birinci Dünya Savaşıyla birlikte cepheye veya çalışma kamplarına sürülmüş, birçoğu da savaş sırasında ölmüştü. Savaş öncesi en etkili partilerden biri Sırbistan Sosyal Demokrat Partisi'ydi (SSDP). Bu parti hem YKP'nin kurulmasında, hem de Yugoslavya'da ulusal soruna ilişkin teorik temellerinin atılmasında önemli bir rol oynamıştır.

SSDP, 1903'te Sırbistan'daki işçi örgütlerinin bir araya gelmesiyle Belgrad'da kuruldu. Parti, Alman Sosyal Demokrat Parti'nin 1891 senesinde kabul ettiği yasal sosyalizme dayanan Erfurt programını kendisine esas alıyordu.¹⁹ Bir taraftan Osmanlı, diğer taraftan da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında sıkışmış olan Sırbistan, Rus, Alman ve İngiliz emperyalizmlerinin de etkisi altındaydı. Bu koşullarda Balkanlarda gelişen sosyalizmin, sınıf savaşı yanında ulusal kurtuluşu da hesaba katması kaçınılmazdı. SSDP'nin önde gelen isimleri arasında Dimitrije Tucović, Radovan Dragović ve Triša Kaclerović sayılabilir. Bunlardan Tucović, Makedonya ve Kosova'daki sosyalist gelişmelerle ilgilenen en önemli isimdi. Kendisi kuruluşundan beri SSDP'nin siyasal ve entelektüel olarak en aktif kişisiydi, Trotsky ve Kautsky ile arkadaştı. Balkan Savaşı başladığında Tucović askere alınıp cepheye sürüldü. 1914'da yaralanarak öldü. Öldüğünde Trotsky, SSDP'nin en cesur ve kahraman militanını kaybettiğini yazmıştı.²⁰

Her ne kadar kuruluşundan beri bu konuyla iç içe olsa da, SSDP ancak 1908 yılında ulus sorununu devrimci savaşta ön plana koymaya başlamıştır.²¹ O yıl Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından ilhakı, özellikle Alman ve Sırp sosyalistler arasında ulus sorununu gündeme getirmiştir.²² Aynı yıl Makedonya ve Kosova'daki isyanlar ile ateşlenmiş olan Jöntürk Devrimi ve sonrasında ortaya çıkan gelişmeler

19 Zekeria Cana, *Dimitrije Tucoviqi – Koba dhe Vepra* [Dimitrije Tucović - Zamanı ve Eserleri], Priştine, Rilindja, 1983, s. 52. Georges Haupt, 'Model party: the role and influence of German social democracy in South-East Europe', *Aspects of International Socialism, 1871-1914*, Cambridge University Press, 1986, s. 48-80.

20 Leon Trotsky, 'Rakovsky and Kolarov' [*Kievskaya Mysl*, Sayı 294, 23 Ekim 1915], <https://www.marxists.org/archive/trotsky/profiles/rakovsky.htm>

21 Cana, *Dimitrije Tucoviqi*, s. 160.

22 Daha fazlası için bkz. Dragan Plavšić and Andreja Živković, eds., *The Balkan Socialist Tradition and the Balkan Federation, 1871-1915* [Balkan Sosyalist Geleneği ve Balkan Federasyonu, 1871-1915], Londra: Porcupine Press, 2003, s. 151.

de bu konuyu güncel hale getirmiştir. Dimitrije Tucović, birçok Balkan sosyalisti gibi Jöntürk Devrimi'ni ve beraberinde gelişen olayları ilgiyle izlemiş ve bu konu üzerine raporlar ve eleştiriler yazmıştır. 1909 baharında İstanbul'da patlak veren ayaklanma ilk başta onu daha çok heyecanlandırmıştı. Devrimin Jöntürklerin arzu etmediği halk ayaklanmalarını yaratmaya başladığını ve bunun Balkan Sosyalist Birliği için yeni bir politik alan açabileceğini yazmıştı.²³ Fakat Jöntürk Devrimi'nin tutarsızlığının da en başından beri farkındaydı: Jöntürk devrimi "... devrimci sınıfı olmayan bir devrim, içeriği olmayan bir biçimdi".²⁴ Bulgar sosyalist Dimitar Blagoev de 1908'de yayımlanan "Türkiye'de Devrim ve Sosyal-Demokrasinin Ödevleri" adlı broşürde devrimin karakterini sorgulamıştı. Blagoev'e göre 1908 Devrimi kapitalizmin gelişmesi, Avrupa sermayesinin ilerleyişi ve Makedonya'daki çete savaşlarından ürken Müslüman toprak sahiplerinin sultana karşı başkaldırdığı "feodal-burjuva devrimi" idi: "Devrimin gerçek içeriğine bakın bir kere, o burjuva anlamında bir sosyal devrim değil, sadece bir politik darbedir".²⁵ Avrupa'nın devrime olan desteğinin de bu karakter yüzünden olduğunu belirten Blagoev, devrimin ancak proletarya sayesinde tamamlanabileceğini söylüyor ve Makedonya ile Edirne'deki Sosyal Demokrat gruplara örgütlenmeleri için çağrıda bulunuyordu. Devrim, Kosova ve Makedonya'daki köylü ayaklanmalarını ve grevleri durdurmak bir yana, onların daha da artmasına yol açmıştı. Yine de devrimin getirdiği biçimsel özgürlükler, konumuzu yakından ilgilendiren Üsküp ve çevresinde sosyalist partilerin kurulmasını sağladı.

1909 Ocak ayında kurulan Üsküp Sosyal-Demokrat Örgütü, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin Erfurt programına sadık kalan ilk Makedonyalı örgüttü. Sofya'da Bulgarca basılan *Rabotničeska Iskra* gazetesinde yayınladıkları 'Kurulma Kararı' ile kendilerini Osmanlı Sosyal-Demokrat Partisi'nin yerel örgütü olarak tanıttılar. Hayli küçük sayılabilecek bu örgütün 13 kurucu üyesi vardı ve geçici sekreteri Sırp Sosyal Demokrat Partisi'nin aktivisti Dušan Cekić idi.²⁶

23 Dimitrije Tucović, 'Revolucioni në Turqi' [Nisan 1909] [Türkiye'de Devrim] *Zgjedhje Punimesh* [Seçilmiş Eserler], cilt 1, Priştine, 1981, s. 294.

24 Dimitrije Tucović, 'Kriza në Turqi' [1912] [Türkiye'de Kriz], *Agy*, cilt 2, s. 61.

25 Dimitir Blagoev, 'Türkiyedeki Devrim ve Sosyal-Demokrasi' [1908], *Seçmeler*, çev. Hasan Yıldırım, Temel Yayınları, Ankara, 1976, s. 168.

26 'Rezolucija o Osnivanju Socijal-Demokratkse Organizacije u Skoplju' [Üsküp'te Sosyal Demokrat Örgütün Kurulmasına İlişkin Karar], *Istorijski arhiv Komunističke partije Jugoslavije: Socijalistički pokret u Bosni, Vojvodini i Makedoniji* [Yugoslavya Komünist Partisi Tarih Arşivi: Bosna, Vojvodina ve Makedonya'daki Sosyalist Hareketler], cilt 6, Istorijsko odeljenje Centralnog komiteta Komunističke Partije Jugoslavije, Belgrad, 1951, s. 239.

Baştan beri enternasyonalist bir çizgiyi takip eden bu örgüt 1909'da Selanik'te Sosyalist İşçi Federasyonu'na katıldı ve Federasyonun çok milliyetli oluşumunu model aldı.²⁷ Makedonya'da aktif olan liberal partilerden farklı olarak milliyetçiliğe karşı eleştirel bir tavır benimsedi. Fikret Adanır'ın da belirttiği gibi, Üsküp Sosyal-Demokrat Örgüt, Jöntürk Devrimi'nin yarattığı liberal hava içinde kurulmuştur. 1908 yılının Temmuz ile Ekim ayları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda kaydedilen 111 grevden (tatil-i eşgâl) 30'u Makedonya'da görülmüştür.²⁸ Makedonya sosyalistleri, milliyetçilikten uzak durmakla birlikte, proletaryayı Jön Türklerin burjuva ve küçük burjuva etkilerinden de uzak tutmak istiyorlardı.²⁹ İttihat ve Terakki'nin burjuva yüzü, gelişmekte olan bu işçi hareketine karşı takındığı tavır ile belli olmuştu – 1909 Ağustos'unda Cemiyet grevleri yasaklayan Tatil-i Eşgâl Kanunu ile işçi hareketine karşı net bir tavır almıştı.³⁰

SSDP'den Tucović de Temmuz 1910'da Makedonya ve Kosova'yı ziyaretinden sonra bu konuda ve Osmanlı devletinin Balkanlardaki baskıları hakkında yazmıştır. Tucović, Üsküp'ü Dušan Cekić, Alman sosyal demokrat yazar ve aktivistleri Hermann Wendel ve Robert Gröttsch ile birlikte ziyaret etmiştir.³¹ Daha sonra Mitroviça'ya geçip orada sosyal demokrat bir örgüt kurmak için girişimlerde bulunmuştur. Ziyaretinden birkaç gün sonra *Borba* gazetesinde yayınlanan bir yazısında Tucović, Avrupa burjuva basınında Arnavut isyanının Jöntürk rejimi tarafından "başarıyla" bastırılması haberlerini eleştirmiştir.³² Ona göre bu tür haberler Türkiye'de önemli bir nüfuz alanı bulmuş olan Avrupa kapitalizmi için büyük önem taşıyordu. Arnavut halkının isyanı bu kapitalist sınıfın Türkiye Balkanlarındaki politikalarını zora sokuyordu. Bu yüzden, diyordu Tucović, Avrupa basını Jöntürk rejiminin isyanları bastırmasını sevinçle haberleştiriyordu. Tucović'e göre Balkan Birliği'nin ön koşullarından biri Makedonya, Arnavutluk ve Kosova'daki halkların kendi kaderlerini tayin hakkını elde etmeleri ve birliğin kurulmasında aktif rol oynamalarıydı. Bu da ona göre maskesi düşmüş

27 Georges Haupt ve Paul Dumont, *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalist Hareket*, Ayrintı Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 19.

28 Fikret Adanır, 'Osmanlı İmparatorluğunda Ulusal Sorun ve Sosyalizmin Oluşması ve Gelişmesi: Makedonya Örneği', *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik, 1876-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 68.

29 *Agy*, s. 59.

30 *Agy*, s. 68.

31 Zekeria Cana, *Socialdemocracia Serbe dhe Çështja Shqiptare, 1903-1914* [Sırp Sosyal Demokrasisi ve Arnavut Sorunu, 1903-1914], Instituti Albanologjik i Prishtines, Prishtine, 1986, s. 88-89.

32 Dimitrije Tucović, 'Nga Vendi i Trekëmbëshave' [Temmuz 1910] [Darağaçların Diyarından] *Agy*, cilt 1, s. 378-381.

olan Jöntürk ‘aydınlanması’ ile değil, ancak enternasyonalist sosyal demokrat bir anlayışla gerçekleştirilebilirdi.³³

Uluslararası ve yerli kapitalizmin Balkanlardaki rekabetinin ivme kazandığı bir ortamda Üsküp Sosyal Demokrat Örgütü, 1910’da Belgrad’da düzenlenen Birinci Balkan Sosyal Demokrat Konferansı’na katılmıştır.³⁴ Kuruluşların birinci yıl arifesinde yayınladıkları raporda, Üsküp örgütünün “Türkiye sınırları içerisinde proletaryanın uzlaşmaz (azimli) sınıf savaşının kızıl bayrağını kaldıran ilk örgüt” olduğunu yazarlar.³⁵ “Feodal” hâkimiyete son vermek isteyen örgüt, aynı zamanda Avrupa, Rus ve Osmanlı burjuvazisinin emperyalist emellerinin maskesini düşürmenin peşindeydi. Örgütün resmî üye sayısı hayli küçüktü. 1910 yılına gelindiğinde, örgütün içinde bir kadın, bir küçük toprak sahibi ve gerisi ameleden [kiralık işçi, *najamni radnik*] oluşan 10 üye vardı. Tüm bu zorluklara rağmen, örgüt 1 Ekim 1910’da *Socijalistička Zora* [Sosyalist Fecr/Şafak] adlı, Sırpça dilinde basılan gazeteyi çıkarmaya başlamıştır. İlk başta düzensiz aralıklarla çıkan gazete, ardından iki haftada bir yayınlanmıştır. Makedonyalı sosyalistler Mikhail Cokov, Dušan Cekić, Petr Georgiev ve Stoyan Divlev tarafından hazırlanan gazete, Ağustos 1911’e kadar Belgrad’da, Sırp Sosyal-Demokrat Parti yardımcılarıyla basılmıştır. Ardından Üsküp’te çıkan gazete Balkan Savaşı arifesinde, yani 6 Eylül 1912’de son sayısını yayınlamıştır.³⁶ *Socijalistička Zora*, ilk sayılarında yayınladıkları giriş yazısında gazetenin amacını şöyle belirtiyor: “Türkiye sınırları içerisinde tüm işçi sınıfını milliyetçilik körlüğüne ve dinî yobazlıklara karşı uyandırmak ve özgürleştirmektir. ... Sırp, Bulgar, Arnavut, Yunan, Ermeni işçileri aynı durumdalar ve hepsi kendi uluslarının zengin, kapitalist ve baskıcı burjuvazisi tarafından sömürülüyor. Sırp kapitalist Sırp işçiyi acımasızca ezecektir, Bulgar kapitalist – Bulgar işçiyi, Türk kapitalist – Türk işçiyi, vesaire.”³⁷

1910 ile 1912 yılları arasında çıkan *Socijalistička Zora* gazetesi, liberal tarihçi Petar Mitropan’ın 1927’de ironik bir şekilde yazdığı gibi, 13 üyesi olan ve kasasında sadece 232 grosz [kuruş] bulunan bir örgüt tarafından basılıyordu.³⁸ Bu yoksulluğa rağmen, örgüt Osmanlı Sosyal Demokrat

33 *Agy*, s. 380.

34 Balkan Komünist Federasyonu hakkında aşağıdaki bölüme bakınız.

35 ‘Godišnji Izveštaj: Mesne Socijaldemokratske Organizacije u Skoplju na Godišnjoj Skupštini 14. Februara 1910 Godine’, *Istorijski arhiv Komunističke partije Jugoslavije: Socijalistički Pokret u Bosni, Vojvodini i Makedoniji*, s. 239.

36 Boro Morkov, *Razvojot na Makedonskiot Pečat i Novinarstvo: od Prvite Početoci do 1945 Godina* [Makedon Basın ve Gazeteciliğinin Gelişimi: Başlangıçtan 1945’e], *Združenija na Novinari-te na Makedonija, Üsküp*, 1980, s. 251-252.

37 *Agy*, s. 252.

38 Petar Mitropan, ‘Prilozi za Istoriju Štampe na Jugu: Socijalistička Zora, 1910-1912’ [Yugoslavya Güneyinde Basın Tarihine Katkılar: Socijalistička Zora, 1910-1912], *Južni Pregled: List*

Konferansı'na katılıyor (Sofya, 25-27 Aralık 1910) ve hazırladıkları yayınları Osmanlı sol yayın tarihinin önemli gazeteleri sayılan *Sosyalist İştirak* (İstanbul), *Ergatis* (Selanik), *El Laborador* (Selanik), *Rabotničeska Iskra* (Sofya) ile aynı dönemde çıkıyordu. Sırp Sosyal Demokrasi Partisi'nin yayın organı *Radničke Novine* gazetesi de *Socijalistička Zora*'nın çıkışını bir yazı ile duyurup Makedonya'da sosyalist hareketin gelişmesine umut duyduğunu yazmıştır.³⁹ Bu ümitleri boşa çıkarmayan *Socijalistička Zora*, Makedonya'da sosyalist hareketin yayılmasında büyük bir rol oynamıştır ve Dušan Cekić ve Kosta Novaković gibi gelecek kuşak sosyalist hareketin gelişmesinde katkıda bulunan lider ve teorisyenler yetiştirmiştir. Bu etki, özellikle 1920'de kurulan Yugoslavya Komünist Partisi'nin yeni kadrosunda görülmüştür. 1910 ile 1912 seneleri arasında çıkan ve kendine has bir sol anlayış geliştiren ilk dönem *Socijalistička Zora* gazetesi, 1920 senesinde çıkmaya başlayan ikinci *Socijalistička Zora*'nın ve *Sosyalist Fecri*'nin çizgisini belirlemiştir. Milliyetçiliği burjuvazi ve kolonyalist politikaların bir uzantısı olarak gören bu sol anlayış, Yugoslavya gibi eşitsiz gelişmeye tâbi olan ülkede kendini ilerde tüm çelişkileriyle dışa vuracaktır. 1920'de Makedonya'da örgütlenen komünist hareketin tarihini incelediğimizde, milliyetçilik ile sosyalizm arasındaki karmaşık ilişkiyi de farklı bir perspektiften anlayabiliriz.

Yugoslavya Komünist Partisi ve Makedonya ve Kosova'daki Örgütlenmeleri

Makedonyalı tarihçi Ivan Katardžiev'in dediği gibi, Jöntürk Devrimi ile çalkantılı bir şekilde başlayan Makedon sosyalist ve işçi hareketi, Balkan Savaşları'ndan Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar derin bir kış uykusuna dalmıştır. 1919'da Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'ndaki birçok yerel sosyalist örgütün bir araya gelmesiyle *Yugoslavya Sosyalist İşçi Partisi (Komünistler)* kuruldu. 20-24 Haziran 1920'de düzenlenen İkinci Kongrede Komintern'e uygun yeni bir tüzük kabul edildi ve bu çerçevede partinin ismi *Yugoslavya Komünist Partisi* olarak değiştirildi.⁴⁰

Eşitsiz gelişime sahip ve ulus sorununun önemli bir yer işgal ettiği bu coğrafyada partinin bir çatı altında toplanması politik anlaşmazlıkların aşıl-

za Nauku i Književnost, [Güney İncelemeleri: Bilim ve Edebiyat Dergisi], sayı 1, 1927, Üsküp, s. 17. Ayrıca bakınız Manol Pandeovski, 'Sotsialističeskaya i rabochaya pečat' v Makedonii v period mladoturetskogo pravleniya' [Jöntürk Döneminde (1908-1912) Makedonya'daki Sosyalist ve İşçi Yayınları], *Počeci Radničke Štampe na Balkanu* [Balkan'da Sosyalist Basının Başlangıçları], Institut za Istoriju Radničkog Pokreta Srbije, Belgrad, 1974, s. 425-433.

39 *Radničke Novine* [İşçi Gazetesi], sayı 99, 19 Ağustos 1910.

40 Bundan sonra her ikisi için kullanacağımız kısaltma YKP olacak.

masına bağlıydı. Ben Fowkes'in Yugoslavya ve Çekoslovakya'daki örgütlenmeyi karşılaştırdığı analizine göre, Balkanlarda Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmuş olan komünist partiler iki unsurdan oluşuyordu: Savaş ve Devrim sonrasında sola doğru radikalleşmiş sosyal demokratlar ile toplumsal devrimin kapıda olduğuna inanan "aşırı-solcular ve anarşistler".⁴¹ İlk grup ulus sorununun Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın yıkılmasıyla oluşacak Güney Slavlar devleti ile mümkün olacağını düşünüyordu. Bu yeni yapının kendi içinde eşitsizlik ve yeni ulusal baskı unsurları yaratacağı hesaplanmıyordu. Aşırı-solcular ise bu görüşü paylaşmamışlar ve ulusal unsurlara yer vermeyen uluslararası bir mücadeleyi desteklemişlerdi. Bu ikinci gruba göre milliyetçiliğin her türlü bir burjuva yanılısamından başka bir şey değildi.⁴² Sonuç olarak her iki grup da ulus sorununu ele almayı farklı nedenlerden dolayı es geçmişlerdi. Yugoslavya'da 1918'e kadar birleşik bir sosyal demokrat partisinin olmayışı durumu daha da karmaşık hale getiriyordu. Daha önce de bahsettiğimiz gibi Balkan Savaşları'ndan önce bu toprakları iki imparatorluk (Osmanlı ve Avusturya Macaristan) ve iki devlet (Sırbistan ve Karadağ) paylaşıyordu. Sırp ve Bosnalı Sosyal Demokratlar Güney Slavların bir devlet altında birleşmesini burjuva Sırp şovenizminin bir oyunu olarak görüyorlardı. Buna karşılık Sloven ve Hırvat Sosyal Demokratları klasik Avusturya-Macaristan görüşünü benimsediler: Büyük devletlerin proletaryanın gelişimi için önemli olduğunu düşünüyorlar ve bu yüzden küçük ulus-devletlerin oluşmasına ve federal bir yapıya karşı geliyorlardı. Bu durumda ulus sorununa verilecek yegâne çözümün 'kültürel özerklik' olduğu belirtiliyordu.⁴³ Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sloven ve Hırvat Sosyal Demokrat Partileri yüzlerini Avusturya-Macaristan'dan Güney Slav devletine doğru döndüler. 1919 yılının Nisan ayında *Yugoslavya Sosyalist İşçi Partisi (Komünistler)* (Socijalistička Radnička Partija Jugoslavije (komünista); SRPJ(k)) adı altında birleştiler. Parti, kurulan Yugoslavya'yı verili bir gerçeklik olarak kabul etti ve onu bir mücadele alanı olarak gördü.⁴⁴ İkinci Kongre 1920 Haziran'ında Hırvatistan'ın Vukovar kentinde toplandığında

41 Ben Fowkes 'To Make the Nation or to Break It: Communist Dilemmas in Two Interwar Multi-national States' [Ulus Yapmak veya Ulus Yıkmak: İki Çok Uluslu Ülkenin İki Savaş Arasındaki Komünist İkilemleri], editörler: Norman LaPorte, Kevin Morgan and Matthew Worley, *Bolshevism, Stalinism and the Comintern Perspectives on Stalinization, 1917-53* [Bolşevizm, Stalinizm ve Stalinizasyon Üzerine Komintern Perspektifleri, 1917-43], Palgrave Macmillan, 1998, s. 207.

42 *Agy*.

43 *Agy*, s. 208.

44 Devlet Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı adı altında kurulmuştu. 1929 yılında bu ismi Yugoslavya'ya dönüştürdü. Buna karşın Komünist Parti daha başından itibaren kendisini Yugoslavya partisi saymıştır.

partideki sol kanat, merkez kanadı susturmayı başarmıştı. Anlaşmazlıklar partinin örgütlenmesi üzerindeydi: Sol kanat, partinin merkezileşmesi taraf-tarıyken, merkez kanat federatif bir yapıyı destekliyordu. İkinci Kongre'de merkez kanat etkisiz hale getirilmiş olsa da Fowkes'ın başta analiz ettiği radikalleşmiş sosyal demokratlar ile aşırı-solcular arasındaki fraksiyon mü-cadelesi 1928'e kadar farklı biçim ve şiddetlerde devam etmiştir.

Bu tartışmalar sırasında Makedonya'daki örgütlenme diğer bölgelere nazaran daha küçüktü. Bu hususta, YKP'nin girişimiyle 7-8 Ocak 1920'de Makedonya ve Güney Sırbistan İl Konferansı düzenlendi. Bu toplantıya İlya Plaveva ve Dušan Cekić gibi Üsküp Sosyal Demokrat Örgüt'ün eski üyeleri ve Roza Plaveva gibi Yugoslavya'nın önde gelen feministleri dâhil 30 kişi katıldı.⁴⁵ Kurucu konferans bildirisinde alınan kararlar arasında, "Müslüman işçi ve çiftçileri bilgilendirip ağa ile beylerin etkisinden özgürleştirip işçi par-timize katılmalarını desteklemek için seferber olmak" gerektiği de yazıyor-du.⁴⁶ Aynı toplantıda, "burjuva rejiminin maskesini düşürecek" *Socijalistička Zora* gazetesinin tekrar yayına geçirilmesi kararı da alınmıştı. Gazetenin kurulmasıyla birlikte Makedonya YKP'nin üye sayısı kısa bir sürede 30'dan 980'e yükseldi.⁴⁷ Dušan Cekić, Belgrad'da yeni yayınlanmaya başlanan *1 Maj* [1 Mayıs] adlı gazetesine Makedon sosyalist hareketi hakkında yazdığı yazıda belirttiği gibi, birkaç ay içinde bu sayının 4.000'e yükseldiğini iddia etti.⁴⁸ Parti'nin asıl odağı burjuvazinin ideolojisi olarak gösterdikleri milliyetçilik ve dine karşı siyasal bir savaş yürütmektir. Parti, yolsuzluğun büyük bir sorun olduğu Makedonya'da burjuvazinin ikiyüzlülüğünü ortaya çıkarak şehirde yaşayan kitlelerin desteğini almayı başarmıştı, ancak bu siyasal ve ideolojik savaşım, ne ciddi bir sendikalaşmaya yol açmış, ne de köylü ve çiftçilerin desteğini sağlayabilmişti. Fakat tüm bunlara rağmen, *Socijalistička Zora*'nın etkisiyle Makedonya'da sosyalist hareket çok kısa bir süre içinde köklü bir sol kültür oluşturdu. 1920 Şubat ve Mayıs ayları arasında 9.840 kişinin katıldığı 18 siyasal toplantı, ayrıca 1.280 kişinin katıldığı 7 miting ve 1.620 kişinin katıldığı 5 konferans düzenlenmiştir. Tüm bu etkinlikler üç ay içerisinde Üsküp'te sosyalist fikirlerin 12.740 kişiye ulaşmasını sağlamıştır.⁴⁹

45 Ivan Katardžiev, 'Prilog Pitanju Nastanka i Razvitka Komunističkog Pokreta u Makedoniji i Aktivnost KPJ u Periodu od 1919. Do 1920. Godine' [Makedonya'da Komünist Hareketin Kökeni, Gelişimi ve 1919'dan 1920'ye Kadarki Dönemde YKP'nin Faaliyetleri Üzerine Kat-ki], *Istorija Radničkog Pokreta* [İşçi Hareketi Tarihi], *cilt 5*, Belgrad, 1968, s. 72-73.

46 *Agy*, s. 73.

47 *Agy*, s. 75.

48 Dušan Cekić, 'Istorija Komunističkog Pokreta u Makedoniji', [Makedonya'da Komünist Ha-reketin Tarihi], *1 [Prvi] Maj* [1 Mayıs], sayı 1, 1920.

49 *Agy*, s. 87.

Bu yeni örgütlenmenin etkisi, hem teoride, hem de pratikte görülüyordu. Makedonya koşullarında köye odaklanmanın önemi vurgulanıyor ve o zaman YKP içinde revaçta olan yaklaşımlardan farklı olarak, Marksist teoriye göndermeler ile sosyalizm için köylerin önemi savunuluyordu. Bu dogmatik olmayan yaklaşım bir yazıda şöyle dile getiriliyordu: “Herkes Marx’a gönderme yapıyor! Peki Marx hangi yazısında, köy ve kolonilerde üretici güçlerin toplumsallaşması için kapitalizmin elektriğe dayalı motor gücünün devreye girmesi gerektiğini savunuyor!?”⁵⁰ Spontane ve kendine has bir sosyalizm anlayışı olmasına rağmen *Socijalistička Zora*’nın savunduğu Marksizm, klişelerden ve soyut formüllerden uzak bir dil kullanıyordu. Bu sebeple kısa sürede popüler hale gelebildi. Halk arasında hızlıca örgütlenen Yugoslavya Komünist Partisi, 1920’de, yani legal dönemindeki hem yerel, hem de genel seçimlerde kayda değer bir başarı kaydetti.

22 Ağustos 1920’de yapılan Üsküp Belediye seçimlerinin iptalinin ardından, YKP yenilenecek olan seçimler için Müslüman halka ulaşmaya büyük bir gayret gösterdi. 24 Ekim’de tekrarlanan seçimlerde Üsküp’te komünistler önemli bir başarıya imza attılar; toplam 3.188 oydan 1.617’sini YKP, 391’ini Demokrat Parti ve 1.180 oyu Radikal ve Cemiyet partileri ittifakı aldı.⁵¹ *Sosyalist Fecri* gazetesi bu seçim hazırlıklarından hemen önce, yaklaşmakta olan genel seçimlerin belirlediği şartlarda çıkmaya başladı. Gazetenin 1 Ekim 1920 tarihli 4. sayısında, Üsküp’teki belediye seçimlerinin iptal edildiği ve seçimlerin yenileneceği haberi verilir. İzleyen 3 sayıda da *Sosyalist Fecri* sayfalarında bu seçimler hakkında hazırlıklar ve bildirimler yayınlanır.

Üsküp Belediyesi’ni kazanan komünistler, yolsuzluğun mahvettiği ve *Zora*’nın belirttiği üzere kasasında sadece 35 dinarın bulunduğu bir kurumu idare etmeye başladılar. Bu kızıl belediye deneyi partinin illegal ilan edildiği senenin sonuna kadar, doksan gün kadar sürebilmiştir.⁵² Bu başarının ardından Makedonya’da YKP ve yayın organları *Socijalistička Zora* ve *Sosyalist Fecri*, 28 Kasım’da yapılması planlanan parlamento seçimleri için seferber oldular. Bu seçimlerde YKP tüm ülkeden 59, Makedonya’dan ise 15 milletvekili çıkarmayı başardı. Oluşturulan ilk Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı parlamentosunun Makedonya kontenjanında Ferit Bayram da vardı. Parti ülkede en çok oy alanlar listesinde dördüncü olmuş fakat tahmin edildiğinin aksine oyların çoğunluğu gelişmiş ve işçi sınıfının sayıca daha

50 ‘Samo Napred’ [İleriye Doğru], *Socijalistička Zora*, sayı 34, 26 Mayıs 1920.

51 *Cemiyet* partisi hakkında aşağıdaki bölüme bakınız.

52 Orde Ivanovski, ‘Skopskata Komunistička Opština’ [Üsküp Komünist Belediyesi], *Glasnik Institutot za Nacionalna Istorija*, sayı 2, 1959, Üsküp, s. 31-46.

fazla olduğu kuzeyden değil, az gelişmiş ve köylü nüfusun büyük çoğunluğu oluşturduğu Makedonya, Kosova ve Karadağ bölgesinden geldi.

Bu durum - proletaryanın neredeyse olmadığı bir yerde komünizmin böyle bir başarı göstermesi - Yugoslavya'da birçok politikacı ve araştırmacının ilgisini çekmiştir. Neredeyse tüm sosyalist ve burjuva gazeteler bu beklenmedik sonuç hakkında yazmışlardır. Zagreb'te çıkan YKP yayın organı *Novi Svijet* [Yeni Dünya], bu başarıyı halkın sürekli/kalıcı sömürü koşullarına karşı gelmesine bağlamıştır: "Makedonya'da en yaygın isimler *Trpko* ile *Trajko*'dur, bu isimler sürekli acı çeken Makedon halkının ruh halini çok iyi yansıtıyor" [Makedonca *trpko*, acı çeken, acıya dayanan demek; *trajno* ise kalıcı demek].⁵³

Bu nokta bizi başta kısaca bahsettiğimiz partinin milliyetçilik konusuna olan tutumuna yönlendirir.⁵⁴ Yugoslavya komünistleri Parti'nin yasal döneminde (1919-1920) ve 1924'te Komintern'in 5. Kongresi'nde Yugoslavya ulusal sorunu hakkında aldığı özel karara kadar, milliyetçilik konusu ile ilgilenmiyordu. 1924 yılında partinin önde gidenlerinden Kosta Novaković'in *Makedonija Makedoncima, Zemlja Zemljoradnicima!* (Makedonya Makedonyalılara, Toprak Toprak Çalışanlarına!)⁵⁵ adlı kitabı ile Parti'nin milliyetçilik konusunda değişen yaklaşımını yansıtıyordu. Novaković Üsküp Sosyal Demokrat Örgütü kurulduğu günden itibaren Makedonya sosyalistleri ile çalışan biri olarak, hem ilk, hem de ikinci *Socijalistička Zora* gazetelerine katkıda bulunmuştu. 1920 parlamento seçimlerinde Novaković Üsküp milletvekili seçilmiştir.⁵⁶ Yukarıda bahsettiğimiz kitabı yayınlandığı sırada Novaković hapiste bulunuyordu ve YKP aktivistlerinin farklı isimlerle oluşturduğu politik partiler tek tek yasaklanıyordu. YKP'nin milliyetçilik hakkında değişen tavrının, Parti'nin zayıf olduğu 1920'lerin ortasındaki konjonktürde pek bir etkisi olmamıştır.

YKP yasal ve siyasal bir güç teşkil ettiği yıllarda, milliyetçilik üzerinde durulması gereken bir sorun olarak görülüyordu. Hırvat araştırmacı Gordana Vljajčić'in dediği gibi, YKP ilk senelerinde milliyetçiliği bir burjuva ideolojisi olarak gördüğü için, bu sorunu kolonyalizm ile beraber

53 *Novi Svijet* [Yeni Dünya], Zagreb, sayı 63, 10 Aralık 1920, s. 3.

54 Daha önce belirtildiği gibi YKP'nin kuruluş yıllarındaki ideolojik çatışmaların önemli bir sebebi çok uluslu bir yapıda milliyetçilik konusunda beliren farklı yaklaşımların olmasıydı. Slavoljub Cvetković, 'Idejne Borbe u KPJ Dvadesetih Godina' [1920'lerde YKP İçerisindeki İdeolojik Çatışmalar], *Politički Život Jugoslavije*, Treći Program, Belgrad, 1973, s. 341.

55 Kosta Novaković, *Makedonija Makedoncima, Zemlja Zemljoradnicima!* (Makedonya Makedonyalılara, Toprak Toprak Çalışanlarına!) [1924], *Istorijski Glasnik*, Čačak, 1966.

56 *Kosta Novaković u Radničkom Pokretu Srbije i Jugoslavije* (Kosta Novaković ve Sırbistan ve Yugoslavya'da İşçi Hareketleri), Institut za Istoriju Radničkog Pokreta, Čačak, 1989.

düşünememiştir.⁵⁷ Örneğin, Parti'nin önde gelen teorisyenlerinden Moša Pijade milliyetçilik konusunu ele aldığında Sırp milliyetçiliğini Fransa'nın Balkanlardaki anti-komünist siyasetinin uzantısı gibi değerlendırıyordu.⁵⁸ Bu nedenle, YKP Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı sınırları içerisindeki eşitsiz ulusal gelişim ve emperyalizmin etkisindeki milliyetçilik sorunlarına karşı somut bir strateji geliştirememiştir. İşçi sınıfının örgütlü siyasî savaşıandan sonra milliyetçiliğin arkaik bir ideoloji olarak kendiliğinden tarihe karışacağı varsayılmıştır. Araştırmacı Latinka Perović'in gözlemlediği gibi, milliyetçilik konusunda YKP'nin tutumu ile Yugoslavya gerçekliği arasında "derin bir uçurum vardı".⁵⁹ Buna rağmen, yukarıda da belirttiğimiz üzere, YKP hem yerel belediye, hem de parlamento seçimlerinde gözle görülür bir başarı sağlamıştır. YKP'nin seçimlerdeki bu başarısı, özellikle Makedonya gibi milliyetçiliğin ağırlık taşıdığı bir yerde görülmesi kolayca açıklanacak bir durum değildi. Tarihi Dušan Lukač'ın Yugoslavya'da iki dünya savaşı arasında işçi sınıfının milliyetçilik konusundaki tutumunu araştıran çalışması, bu konuyu bir nebze olsa da aydınlatmaktadır. Lukač'ın gösterdiği gibi, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, daha doğrusu Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın kurulması ile birlikte Yugoslavya'nın taşra bölgelerinde polis ve asker baskısı gittikçe artmıştır. Bu baskı en fazla Makedonya, Kosova ve Voyvodina'da hissedilmekteydi. Öyle ki 1919'da bu bölgelerde jandarma sayısı 20.000'e yükselmiştir.⁶⁰ Makedonya ve Kosova'da burjuvazinin asıl dayanağı, Osmanlı döneminden kalma kanunları keyfi bir şekilde kullanan devlet bürokrasisi idi.⁶¹ Uluslararası arenada kendini demokratik bir ülke olarak göstermek isteyen Krallık, Makedonya, Kosova ve Bosna'da keyfi bir şekilde Osmanlı döneminden kalma feodal kanunları kullanmaktaydı. Örneğin, köylülerin yıllardır beklediği toprak reformu ilan edilmiş fakat uygulanması keyfi bir şekilde ve burjuvazinin politik bir aracı olarak kullanılmıştır. Makedonyalı ve Kosovalı bir köylü yeni burjuvazinin bu baskılarını diğer bölgelerden çok daha fazla hissetmekteydi. *Socijalistička Zora*'da yayınlanan makalelerin birçoğu bu konu hakkındaki raporlara dayanıyordu.

57 Gordana Vlajčić, *Jugoslovenska Revolucija i Nacionalno Pitanje: 1919-1927* [Yugoslav Devrimi ve Ulus Sorunu: 1919-1927], Biblioteka Globus, Zagreb, 1984, s. 37.

58 Moša Pijade, *Teze o Nacionalnom Pitanju* [Ulus Sorunu Hakkında Tezler] (1921). Pijade daha sonra bu konudaki görüşlerini değiştirecektir. Vlajčić, *Agy*, s. 49.

59 Latinka Perović, *Od Centralizma do Federalizma: KPJ u Nacionalnom Pitanju* [Merkeziyetçilikten Federalizme: Ulus Sorunu Hakkında YKP], Biblioteka Globus, Zagreb, s. 237.

60 Dušan Lukač, *Radnički Pokret u Jugoslaviji i Nacionalno Pitanje, 1918-1941* [Yugoslavya'da İşçi Hareketleri ve Ulus Sorunu, 1918-1941], Institut za Savremenu Istoriju, 1972, s. 18.

61 *Agy*, s. 31.

Özellikle toprak reformunda kendini belli eden bu baskı rejiminden en çok Arnavut ve Müslüman halk mustarıptı. Ferit Bayram ve diğer Makedon delegelerinin de Haziran 1920'de katıldıkları Vukovar'daki YKP'nin İkinci Kongresi'nde, azınlık halklarına karşı yapılan baskılardan söz edilirken bile, bunun milliyetçilik ideolojisi ile ilgili olduğuna dair bir analiz yapılmıyordu; baskılar sınıf baskısı çerçevesinde yorumlanıyordu.⁶² Lukač'a göre, YKP bu dönemde "devrimci sınıf savaşı ve ezilen halkların millî hareketi arasında organik bir bağ" kuramamasına rağmen, Ekim ayında, özellikle Makedonya'da, yaklaşmakta olan seçimler için propaganda yaparken, burjuvaziye karşı örgütlenen ulusal hareketin önemini vurgulamıştır.⁶³

Socijalistička Zora gazetesinin yayınladığı analizlerde ekonomik ve politik baskı, ulusal azınlıklara yapılan baskı ile ilişkilendirilmiştir.⁶⁴ Kendiliğinden gelişen ve köylü tabanda destek bulan bu hareket, YKP tarafından politize edilemediyse de, Parti'nin burjuva ve kolonyalist şiddete karşı verdiği savaş halk arasında büyük bir destek görmüştür. Kısaca, milliyetçilik YKP'nin es geçtiği bir konu olmasına rağmen, 1920 senesinde Sırp burjuvazisinin Arnavut halkına, Makedonya'daki Müslümanlara ve köylülere karşı uyguladığı şiddet, *Radničke Novine* ve *Socijalistička Zora* sayfalarında geniş bir yer bulmuştu. Bu yüzden, Kosta Novakovič'in de yazdığı gibi, komünizm, Makedonya'daki 1920 seçimlerinde halkların kendi kaderini tayin etmekte tek yol olduğunu gösterebilmiştir.⁶⁵

Yugoslavya'da Sosyalist Yayın Faaliyetleri

Yugoslavya işçi hareketi sosyalist yayına çok önem veriyordu. İşçi hareketinin başladığı ilk yıllarda, XIX. yüzyılın ikinci yarısından, YKP'nin kurulduğu 1919 senesine kadar yüzlerce sol gazete, dergi ve kitap yayımlanmıştır. 20-23 Nisan 1919'da YKP'nin kuruluş kongresinde, 'Parti basınının örgütlenmesi kararı' [Rezolucija Organizacije Partijske Štampe] alınmıştır. Kararda partinin ilk görevi olarak, kapitalizmin bastırıp aşağıladığı proletaryayı yeni tarih yazacak bir sınıfa dönüştürmek ve sosyalist yayını onu "milliyetçi gelenek ve dinî yobazlıktan kurtarmaya" yarayacak bir unsur haline getirmek olduğunu yazıyorlardı.⁶⁶ Sosyalist işçi partisi

62 Lukač, s. 50.

63 Lukač, s. 62.

64 Lukač, s. 63.

65 Kosta Novaković, *agy*, s. 31.

66 Milan Vesović, *Revolucionarna štampa u kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, 1918-1929*, [Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nda Devrimci Basın, 1918-1929], Institut za Savremenu Istoriju, Belgrad, 1982, s. 36.

yayın politikasının hedefinin proletaryayı burjuva felsefesinin zararlı metafizik spekülasyonlarından kurtarıp, maddeci felsefeye dayalı bir anlayışı geliştirmek olduğunu da yazıyordu. Parti, tüm bu yayınları koordine edecek merkezî bir büro kurmayı amaçlıyor, üyelerine ve aktivistlerine burjuva basını ile hiçbir şekilde işbirliğine girmeme tavsiyesinde bulunuyordu. Bu sayede Yugoslavya Komünist Partisi çok ileri bir yayın politikası izlemiştir. Örneğin Balkanlarda platformu komünist olan tek kültür ve sanat dergisi olan *Plamen* (Alev) Zagreb'te avant-garde sanatçılar Miroslav Krleža ve August Cesarec'in editörlüğünde 1919 senesinde yayınlanmıştır.

Parti dergilerinin neredeyse hepsinde, gazete isimlerinin hemen altında SRPJ/k (Yugoslavya Sosyalist İşçi Partisi/Komünistler) yazıyordu ve 20-25 Haziran Vukovar Kongresi'nden sonra, parti ismini YKP olarak değiştirdiğinde, gazetelerin alt başlıkları da değişmiştir. Kongrenin ardından, *Socijalistička Zora* 30 Haziran'da yayınladığı 44. sayısında, gazetenin ismini *Komunistička Zora* [Komünist Şafak] olarak değiştirmeyi planladığını anons etmişti. Basınla ilgili alınan kararların Makedonya'da çıkan *Socijalistička Zora* ve ardından *Sosyalist Fecri* gazetesinin çizgisine de yansıdığını görebiliriz. *Socijalistička Zora*'nın nüshalarında konular/alt başlıklar şöyleydi: Siyasî Bakış, Sendikal Bakış, Parti Hayatı (Parti İçinden), Toplantılar ve Konferanslar, Haberler, Mektuplar, Telgraflar vs.⁶⁷ Yazılar genelde *Radničke Novine* veya diğer parti yayınlarından çevriliyordu; öte yandan yayınlar arasında sürekli bir iletişim vardı. Uluslararası komünist hareket hakkında da sıkça yazı yayınlanıyordu, özellikle Üçüncü Enternasyonal ve Lenin hakkında yazılar vardı. Örneğin, 1920 senesine rastgelen Lenin'in 50. doğum günü için birçok yazı yayınlanmıştır. *Socijalistička Zora* gazetesinde sıkça görülen diğer bir konu da yerel burjuva ve toprak sahiplerinin demokratik olmayan, baskıcı ve saldırgan maskesini düşürmek olmuştur. Makaleler arasında "Bizim Burjuvazi Ne Yaptı ve Ne İstiyor?" yazısında, Osmanlı döneminden kalma kölelik ilişkilerinin günümüz "modern" burjuva kurumlarında da devam ettiği savunuluyordu. Sosyalist Yugoslavya'da yüksek parti görevlerinde bulunmuş Krste Crvenkovski, 1959 senesinde, Parti'nin 40. yıldönümünde yaptığı konuşmasında, *Socijalistička Zora*'nın özellikle bu burjuva karşıtı etkisinden bahsediyordu.⁶⁸ YKP'nin ana yayın organı *Radničke Novine*'nin tirajı 15.000'di. *Socijalistička Zora* ilk başta 2.000 adet basılırken, ilerleyen

67 *Agy*, s. 192.

68 *Četrdeset godina revolucionarne borbe Komunističke Partije Jugoslavije: govori rukovodilaca o proslavi 40-godišnjice KPJ* [Yugoslav Komünist Partisi'nin 40 senelik devrimci savaşı – YKP'nin 40. Yıldönümünde Liderlerin Konuşmaları], Kultura, Belgrad, 1959, syf. 180.

aylarda bu tiraj 3.000'e yükselmiştir. Bu bilgileri YKP'nin kurucularından Sima Marković'in, Yugoslav komünistlerini Moskova'daki Komünist Enternasyonalinde temsil eden İlja Milikić'e 26 Mart 1920'de gönderdiği mektuptan biliyoruz.⁶⁹

Radničke Novine 22 Şubat 1920'de 'Za Našu Reč - Za Našu Štampariju' [Bizim Sözümüz İçin - Bizim Yayınevimiz İçin] aldı editoryal makalesinde, "sel misali tüm ülkeyi bizim yayınlarla basmalıyız" diye yazıyordu.⁷⁰ YKP'nin legal döneminde Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın sınırları içerisinde azınlık halkların dillerinde de iki komünist gazete yayınlanıyordu: Voyvodina'da Macar dilinde çıkan *Kozkerek* gazetesi ve Üsküp-Makedonya'da Osmanlı alfabesiyle Türkçe olarak çıkan *Sosyalist Fecri* gazetesi.⁷¹ Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nda Devrimci Basın adlı araştırma kitabında Milan Vesović, *Sosyalist Fecri*'nin Müslüman halk arasında büyük bir etkisi olduğunu yazıyor ve 1982'de yayınladığı bu kitapta *Sosyalist Fecri* gazetesinin hiçbir sayısının bize ulaşmadığını da belirtiyor.

Socijalistička Zora'nın aksine, *Sosyalist Fecri* hakkında pek fazla bir literatür yoktur. Türkolog İsmail Eren'in Yugoslavya'da Türkçe basın tarihi üzerine yazdığı uzun ve kapsamlı bir makalesinde *Sosyalist Fecri*'den bahseder.⁷²

Sosyalist Fecri hakkında elimizde buluna ender belgelerden biri gazetesinin yazı işleri sorumlusu Ferit Bayram'ın 1959'da yazdığı kısa bir anı yazısıdır. Bayram'ın yazısında *Sosyalist Fecri* hakkındaki bölüm şöyledir:

"1919 senesinden hemen sonra Üsküp'te Sırpça dilinde *Socijalistička Zora* gazetesi çıkmaya başlamıştır. O zamanki rejim belediye seçimleri için büyük hazırlıklar yapıyordu. Kendi çıkarlarını ve ayrıcalıklarını korumak için Makedonya'daki ağa ve beyler *Cemiyet* adlı bir örgüt kurup *Hak* adında bir gazete çıkarmaya başlamışlardı. Hem örgüt, hem de gazete, çıkarlarını korumak için seçimde o zamanki yönetici Sırp yetkililere hizmet ediyordu.

O seneler bizim ağa ve beylerin propagandasına karşı çıkabilecek bir yayıncılığımız yoktu. Müslüman halkı uyandıracak Türkçe dilinde tek bir poster/afiş hazırladık. Bunun ertesinde Makedon parti örgütü Türkçe dilinde çıkacak bir gazeteyi desteklemeye karar almıştır.

Haftalık bu gazete *Sosyalist Fecri* ismiyle 10 Ekim 1920'de çıkmaya başlamıştır. Gazete, sosyalizmin ne olduğu, Marksizm öğretisi, işçi ve çiftçilerin hakları için verdiği savaşlar hakkında bilgiler içeriyordu. 1920 ile 1921 seneleri

69 Vesović, *Revolucionarna štampa*, s. 65.

70 *Agy*, s. 81.

71 *Agy*, s. 58-59.

72 İsmail Eren, 'Türkska Štampa u Jugoslaviji (1866-1966)', *Prilozi za Orijentalnu Filologiju*, sayı 14-15, Saraybosna, 1964. Aynı makale "Yugoslavyya Topraklarında Türkçe Basın 1866-1966", Türkçe çevirisiyle, *Sesler* dergisinin 9. sayısında Üsküp'te yayınlanmıştır.